

Duško Kečkemet:

JURAJ DALMATINAC U SPLITU

U povodu petstote obljetnice smrti

Majstor Juraj Dalmatinac rodio se u Zadru, najznačajnije svoje djelo, katedralu sv. Jakova, gradio je u Šibeniku, a djelovao je i drugdje po Dalmaciji, pa čak i u prekomorskoj Ankoni, ali je gotičkoj arhitekturi i skulpturi u Splitu dao najuočljiviji pečat.

Pozvan je iz Venecije, gdje se školovao i djelovao u graditeljsko-kiparskoj radionici obitelji Bon, a zatim vjerojatno i samostalno (o čemu nemamo podataka), 1441. u Šibenik da nastavi gradnju već započete katedrale. Taj je zadatak obavljao do smrti 1475. Ali zidanje monumentalne građevine, što je premašivala materijalne mogućnosti malenoga grada, često je zastajalo i godinama oslobađalo dužnosti njezina protomajstora. On je tada prihvaćao pozive drugih primorskih gradova, koji su mu povjeravali istaknute graditeljske, kiparske, fortifikacijske, pa dapače i urbanističke zadatke.

U obližnjem Splitu kao da se u tim dugim zastojima gradnje šibenske katedrale najviše zadržavao i izvodio toliko građevina i skulptura da je osnovao vlastitu radionicu, u kojoj su mu pomoćnici i suradnici pomagali da svim narudžbama udovolji.

Kako je, međutim, graditeljski posao tada bio kolektivan rad, pod rukovodstvom protomajstora, ali u suradnji s brojnim graditeljima, zidarima, kiparima, klesarima, stolarima i drvorezbarima, a ugovore i ostale dokumente koji bi nam bacili više svjetla na udio pojedinoga od njih na tim radovima progutala su stoljeća sa svojim nedaćama, ratovima, kugama, požarima i nemirima, to samo za neke izvedbe možemo sa sigurnošću reći da izravno potječu od Jurjeve ruke, uvjeravajući se u to sačuvanim ugovorima, dok na drugima nalazimo njegov stil, a više ili manje i njegov kvalitet rada.

Brojne splitske građevine izrazito Jurjeva kasnogotičkog stila baš svjedoče o živoj djelatnosti u Splitu ne samoga majstora, jer on sam ne bi to sve ni vremenski mogao izvesti, već njegove graditeljsko-kiparske radionice koju je u Splitu morao imati i koja je bila djelatna od sredine petnaestoga stoljeća pa i nakon Jurjeve smrti 1475. unoseći tzv. »cvjetnu

gotiku« s oznakama Jurja Dalmatinca duboko u renesansno razdoblje i u šesnaesto stoljeće.

Juraj Dalmatinac, već poznati i ugledni graditelj i kipar, koji se na šibenskoj katedrali potpisao GEORGIUS MATHEI DALMATICUS, pozvan je 1446. u Split, gdje mu je povjerena izvedba kapele i oltara blaženoga Arnira, splitskoga nadbiskupa kojega su Poljičani kamenovali kada je pošao da svojata neke njihove posjede. Taj je oltar u istoimenom ženskom benediktinskom samostanu, što se nalazio izvan »Zlatnih vrata« Dioklecijanove palače, naručio u Jurja Dalmatinca bosanski plemić Restoje, a u tome je samostanu kasnije boravila kao redovnica Marulićeva sestra Bira, kojoj je pjesnik slao pjesme na hrvatskom jeziku. Djelo je majstor Juraj dovršio i predao naručiteljima 1448.

U vrijeme Francuza samostan je bio ukinut, a nedugo zatim pretvoren je u vojnu bolnicu. Pregradnjom bolnice porušena je crkva, kojoj su ostali sačuvani tek zvonik i Jurjeva kapela. Oltar bl. Arnira kupili su stanovnici Kaštel-Lukšića i postavili ga u svoju župnu crkvu, gdje se i danas nalazi. Nakon oslobođenja porušena je vojna bolnica s ostacima samostana, dok su zvonik, Jurjeva kapela s menzom oltara u obliku stola i ostaci prvotne crkve ostali vidljivi.

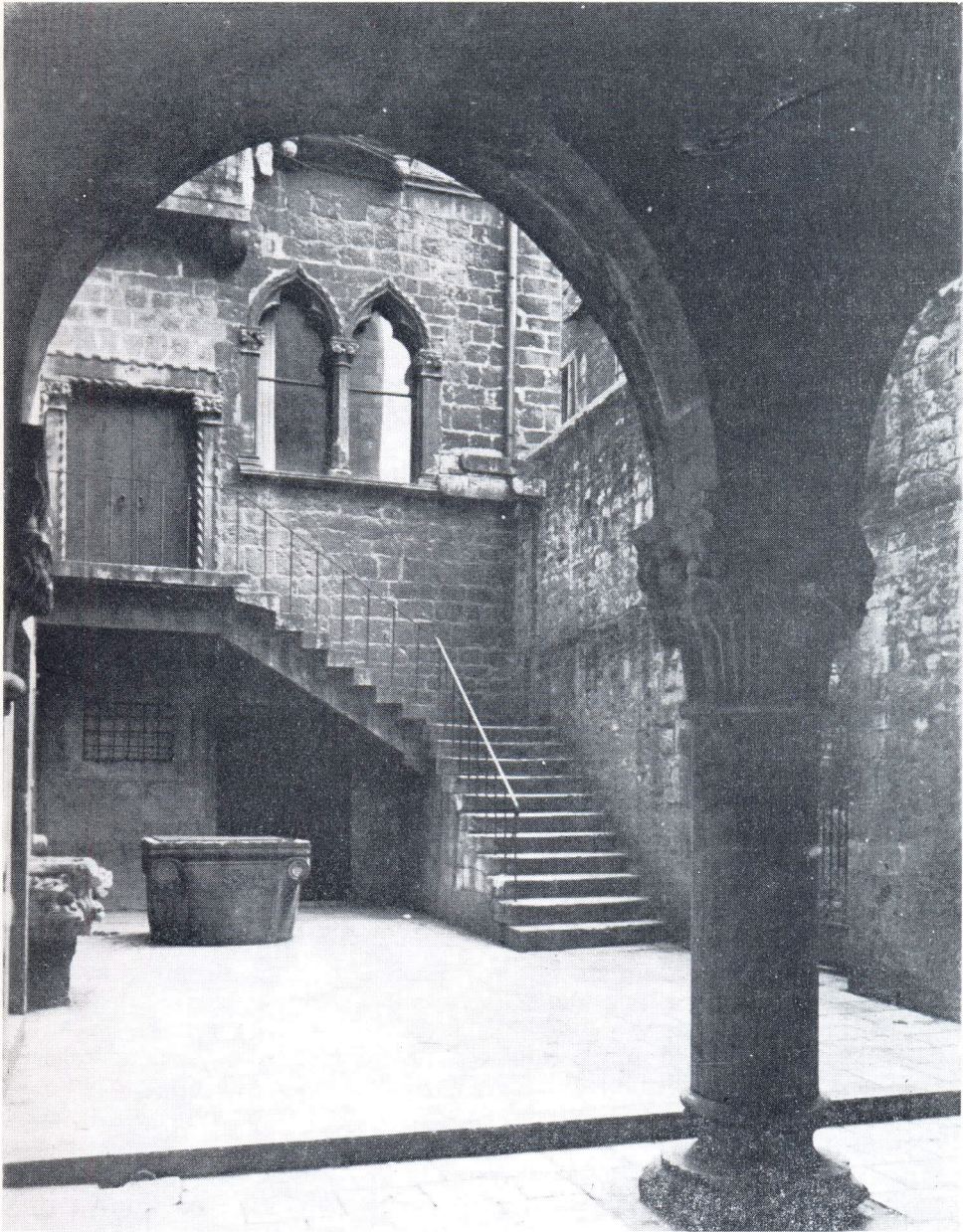
Na prednjoj strani Arnirova oltara prikazao je Juraj Dalmatinac kako Poljičani kamenuju splitskog nadbiskupa. Taj je reljef toliko izrađen u stilu i duhu antičke skulpture, da su ga neki historičari umjetnosti pridavali renesansnome majstoru Nikoli Firentincu, a ne gotičkome Jurju Dalmatincu. Moramo, međutim, uzeti u obzir dvije okolnosti. Prvo, po nekim pokazateljima se može pretpostaviti da je mladi Juraj Dalmatinac bio u vezi s Donatellom, pa je na taj način došao u izravni dodir s mladom renesansom. Drugo, antička skulptura iz ruševina obližnje Salone, naročito ona na rimskim sarkofazima, izravno je mogla djelovati na majstora Jurja i u njegov kasnogotički stil unijeti elemente rane renesanse. Stoga nam se Juraj Dalmatinac, u građevnim ukrasima izraziti gotički majstor, u skulpturi s ljudskim likovima već predstavlja kao kipar novog renesansnog duha.

O njegovoj vezi s Donatellom svjedoči i prizor oplakivanja bl. Arnira koji se nalazi u gornjem dijelu oltara.

Zadovoljni Jurjevom izvedbom kapele i oltara bl. Arnira, povjerali su Splićani 1448. majstoru da im izradi kapelu i oltar svetoga Staša, solinskog mučenika, u monumentalnoj katedrali, nekadašnjem mauzoleju cara Dioklecijana. Majstor Juraj nije bio potpuno slobodan u zamisli te kapele i tog oltara, već se morao podrediti općoj koncepciji kapele i oltara svetoga Dujma, djelu lombardskoga gotičkog majstora Bonina iz Milana, podignutih 1427., jer su međusobno morale biti simetrično i stilski usklađene.

Bio je to u kasnoj gotici čest tip slobodno stojeće kapele u crkvi, koja se sastojala od baldakina na stupovima i oltara pod njim. Oltar je pak tvorila menza u obliku kamenoga stola, nad njim, nešto uvučen, sarkofag s reljefnim prizorima i ležeći lik dotičnoga sveca u punoj plastici, nad kojim su anđeli podržavali platneni »šator« ili »nebo«.

Bonino iz Milana bio je iskusan i vrstan majstor, graditelj i kipar, koji je već radio na korčulanskoj i šibenskoj katedrali, ali ga je Juraj

Papalićeva palača u Splitu

Dalmatinac ipak nadmašio likovnom vrijednošću svojega oltara i izrazitim osobnim značajkama koje su činile Jurjevo djelo prepoznatljivim u tada općeprihvaćenom (pa i već zakašnjelom) stilu »cvjetne« gotike mletačkog izvora.

Koncepciji i ukusu toga prilično nametljivoga i kićenoga stila morao se majstor Juraj podrediti naročito u zamisli i ukrašavanju same kapele. Gornji dio kapele sastoji se od dva zabata pretrpana gotičkim biljnim ukrasom, likovima petorice anđela i kipovima Marije i anđela (prizorom »Navještenja«) na vrhu. Ali iako je Juraj Dalmatinac donio sa sobom iz Venecije, gdje se školovao, kićeni gotički biljni ukras, on mu je dao osobnu snagu i izraz. To Jurjevo lišće nije tek ukrasno ispunjanje kamenih površina do posljednjega pedlja, već se ono izvija i savija, kao pod naletima snažnoga vjetrova, ostavljajući uvjerljivi dojam i osebujan pečat Jurjeve skulpture.

Sam oltar u kapeli značajniji je za umjetnost Jurja Dalmatinca. Nedavno su pod kasnijom baroknom menzom otkriveni ostaci izvorne Jurjeve oltarne menze, s do sada skrivenim konzolama lavljih glava što podržavaju gornji dio oltara, tj. svečevu raku. To značajno otkriće omogućit će vraćanje oltara sv. Staša, jednog od naistaknutijih djela naše gotičke skulpture, u prvotni izgled.

Nad menzom su u dubokome reljefu isklesana četiri svetačka lika i prizor »Bičevanja Krista« u sredini. Premda svi likovi odaju markantni, čvrsti i pomalo rustički stil Jurjeve skulpture, središnji reljef zavrjeđuje najveću pažnju. To »Bičevanje« zacijelo je jedno od najljepših djela naše umjetničke baštine. Iako je čitav oltar ostvaren i ukrašen u kasnogotičkome duhu, navedeni reljef i kompozicijom i izvedbom već odaje duh rane renesanse. Na njemu je uočljiv i utjecaj firentinskoga renesansnog majstora Donatella, s kojim je vjerojatno majstor Juraj surađivao.

Vrijednost tog vanrednog reljefa, kojemu su stoljeća dala sjajnu zlatnu patinu, u njegovoj je zreloj i majstorskoj likovnoj izvedbi ljudskih tijela u naponu pokreta, ali i u općeljudskoj ideji mučenika i mučitelja svijui vremena, sve do nacističkih logora. To je personifikacija borbe između dobra i zla, više nego tek određeni biblijski prizor.

Nad rakom leži kameni lik sv. Staša. Ali i tu se majstor Juraj udaljio od stereotipne propisane ikonografske koncepcije svojega vremena i umjesto pobožnoga mučenika isklesao usnuloga junaka, srednjovjekovnoga viteza s vidnim oznakama našega gorštaka, junaka kakvim zamišljamo Juria Šubića na primjer, koji će malo zatim poginuti boreći se s Turcima. Tek mlinski kamen, s kojim je oko vrata solinski mučenik bačen u rijeku, odaje lik sveca.

Anđeli koji podržavaju zastor nad njim izraziti su Jurjevi likovi, koje prepoznajemo na gornjem dijelu same kapele, ali i na ostalim njegovim djelima u Splitu i u drugim gradovima na Jadranu.

Takvog Jurjevog anđela, bilo da ga je klesao sam majstor ili netko u njegovoj splitskoj radionici, nalazimo i nad oltarom slikovito smještene malene marjanske kapele »Gospe od Sedam Žalosti«, ali i na ukrasima nekih palača njegove ruke ili njegove radionice.

Zanimljivo je da su te Jurjeve skulpture izvorno bile obojene, pa se i danas na likovima Stašova oltara vide ostaci polikromije.

Juraj Dalmatinac: Bičevanje

Juraj Dalmatinac:

Sv. Staš, detalj

Dok je na spomenuta dva oltara uglavnom izravno bio angažiran majstor Juraj, ukrasni ulomci znatnog broja splitskih gotičkih građevina izrađeni su u njegovoj splitskoj radionici, u kojoj je radio veći broj njegovih suradnika, među kojima se isticao kipar Andrija Aleši, doseljeni Albanac, koji se u Splitu naselio, oženio i djelovao do smrti, surađujući najprije s Jurjem Dalmatincem, a zatim s Nikolom Firentincem.

Najljepša splitska gotička palača, koja ima sve stilske osobne oznake Jurjeve umjetnosti, zacijelo je palača obitelji Papalić, danas muzej grada Splita. Ta obitelj, doseljena iz susjednih Poljica, odigrala je u životu Splita značajnu ulogu. Papalići su sredinom petnaestoga stoljeća naručili u majstora Jurja da im na mjestu njihovih srednjovjekovnih manjih kuća u starome dijelu grada sagradi reprezentativnu palaču.

Iako u oskudnom građevnom prostoru, Juraj je Dalmatinac podigao lijepu zgradu, po uzoru na tadašnje mletačke palače, s malenim ali udobnim dvorištem, sjenovitom ložom u njemu i velikom reprezentativnom dvoranom na prvome katu, s još danas sačuvanim drvenim izrezbarenim gotičkim stropom. Vještu ruku kipara Jurja oдаaje bogati biljni ukras dvorišnog portala, a njegovu graditeljsku smionost i sigurnost, raspon lože u dvorištu, s karakterističnim njegovim kapitelom čije lišće povija vjetar, kao i velika kvadrifora, četverostruki prozor u dvorani.

Nakon Jurjeve smrti, na početku šesnaestoga stoljeća, dogradili su Papalići svoju palaču u suvremenijem renesansnom stilu. U njezinom

dvorištu sakupljao je Dmine Papalić s Markom Marulićem solinske kamene natpise, a u njezinoj dvorani okupljali su se splitski humanisti toga doba.

I mala Papalićeva palača u Šubićevoj ulici odaje iste oznake Jurjevog kasnogotičkog građevnog stila, naročito luneta s grbom obitelji Papalić i dva anđela nad ulaznim vratima. Ima još nekoliko gotičkih splitskih zgrada koje odaju stil majstora Jurja. Ako nije sam radio na njima, potekle su zacijelo iz njegove splitske radionice, od njegova projekta i pod njegovim nadzorom.

Spomenimo među njima gotičku dogradnju stare romaničke zgrade u Ulici majstora Jurja, kod Zlatnih vrata, kojom se danas koristi Narodno sveučilište. Dvorišni portal, loža, otvoreni trijem na prvome katu i gotički prozori na drugome, sve to odaje graditeljski i ukrasni duh velikoga majstora.

Jurjev stil očit je i na portalu zgrade u Ulici sv. Ivana i na portalu jedne zgrade na Dosudu (u kojoj su danas »Titovi mornari«), a i još neki ukrasni ulomci, poput onih u samostanima na Poljudu i na Poišanu odaju da su nastali u Jurjevoj splitskoj radionici. U toj su se radionici i nakon majstorove smrti, a vjerojatno neko vrijeme i pod Alešijevim vodstvom, i dalje izrađivali građevinski ukrasi za splitske javne i privatne zgrade, među ostalim za novu komunalnu palaču na gradskom trgu sa sačuvanom ložom i za gotički tornjić sa zvonom nad gradskim tornjem do Željeznih vrata Dioklecijanove palače.

Tako su stil i umjetnost najvećeg našeg srednjovjekovnog kipara i graditelja majstora Jurja Dalmatinca ostavili u Splitu ne samo istaknuta kiparska djela poput oltara sv. Staša i bl. Arnira već i nekoliko lijepih zgrada i palača. Split se, dakle, uz Šibenik, Dubrovnik i Anconu, može s pravom dičiti umjetničkom baštinom velikoga majstora.